

Dragi Pobežani in Čezarani, Čezaranke in Pobežanke, spoštovani gostje in vsi, ki ste se zbrali tu ob tem slovesnem trenutku in na tem slovesnem kraju, prav lepo pozdravljeni!

Kot Pradčanka sem povabilo za ta govor sprejela s posebno odgovornostjo in upam, da bom upravičila vaše zaupanje.

Raštrelamento – grozljiva beseda za grozljive dogodke v Istri v oktobru 1943. Si predstavljate, kaj pomeni, da se nekdo nameni prečesati, prečistiti, počistiti teren, pri čemer je akcija namenjena čiščenju ljudi, požiganju vasi, uničenju človeškega življa, zato da si prisvojiš tujo zemljo. Kot bi šlo za naravno katastrofo, plaz, ki odnese pod seboj vse, kar je živega. A tu ni šlo za naravo, tu je šlo za zločinski interes in zločinsko dejanje človeka, ljudi, ki so se počutili gospodarji prostora. Pesnik, Koprčan, Tomaž Šalamun je bil prepričan, da totalitarizmi nastajajo prav iz strasti po čistosti. Podobno tudi sarajevski pisatelj Aleksandar Hemon, ki zdaj živi v ZDA, pravi, da je vsak fašistični projekt v 20. in 21. stoletju mogoče prepoznati po zahtevah po čistosti. Sem spadajo zahteve po čistosti kulture, po izselitvi tistih, ki kontaminirajo našo kulturo. Teritorialna čistost, etnično čiščenje je glavni dejavnik v vojnah, ki jih vodijo fašisti. Zato je vsaka želja po vzpostavitvi ali ohranjanju identitetne čistosti eden prvih simptomov fašizma. Žal tudi danes. Zato ne čudi italijanski izraz "rastrellamento" za obsežne nacistično-fašistične ofenzive, racije, ki so imele namen uničiti partizansko vojsko z vsemi sredstvi, tudi tako da so se s požigalnimi pohodi znesli nad civilnim prebivalstvom in celimi vasi.

Ko sem nedavno za Primorske novice pisala o čistosti in raznolikosti v jeziku, mi je Marjan Tomšič, pisatelj, ki je ponovno ovrednotil ljudi in kulturo Slovenske Istre, rekel, da je vsako čiščenje, ki ima prikrit namen, nevarno, in dodal: Piši, piši o tem pojavu v politiki! In zdaj sem tu, pred vami, dragi krajanji in krajanke Pobegov in Čezarjev, da se poklonim vašemu spominu na te dogodke, da se zahvalim vašim krajem, ki niso klonili pred še tako kruto očiščevalno akcijo, usmerjeno v uničenje slovenstva v Istri. Hvala vam!

Ko so si po kapitulaciji Italije 8. septembra tukajšnji ljudje za trenutek oddahnili od več kot dvajsetletne torture italijanskega fašizma, takoj ko so okusili vonj po svobodi, že so postali tarča izjemno krute nemške požigalne ofenzive v Istri. V noči na 2. oktober 1943 so nemške enote v treh kolonah krenile z Opčin in Bazovice proti Istri. Čezarji in Pobegi so bili med kraji, ki so utrpeli prve žrtve na tem morilskem pohodu. Že tisti dan je padlo 10 Čezaranov in 7 Pobežanov, pripadnikov čežaransko-pobežanske partizanske enote, naslednji dan je bil ubit še 1 Pobežan, pripadnik 2. hrvaške istrske brigade. Ubitih je bilo tudi 7 civilistov iz Pobegov in Čezarjev, ljudje so pred prodirajočimi nemškimi tanki bežali v gozd, kjer so se kar nekaj dni skrivali in prenočevali pri bližnjih domačinih. Poboji, požigi, nečloveško nasilje so v ljudeh spet zasadili strah, ki so ga bili vajeni pod fašistično peto. Novonastale partizanske enote in organizacije OF v Slovenski Istri so zaradi preresetanih vrst svojih pripadnikov prenehale delovati. A ne za dolgo. Prav kmalu so ljudje ponovno vstali, še v istem letu so se v velikem številu pridružili aktivistom in nadaljevali z uporom vse do prave svobode.

Seveda lahko razumemo zmedo, strah in izgubljenost, s katero so se ljudje soočali v takšnih nečloveških vojnih dogodkih. A dejstvo je: tisti oblastniki, ki takrat v teh in podobnih akcijah

niso videli, koliko sovraštva je bilo uperjeno v slovenski narod, so s kolaboracijo s to uničujočo silo in zavajanjem svojih podanikov tvegali izumrtje slovenske kulture. In kdor še danes ne vidi, v kakšni nevarnosti je bil tedaj obstoj Slovencev, in slepo verjame zavajanju svojih političnih voditeljev, najbrž nevede zanika svojo kulturo, zanika samega sebe. Saj zanika vso bogato slovensko zgodovino.

Kajti to ni bilo prvič, da je Slovencem grozilo izginotje, pritiski večjih etničnih skupnosti in nastajajočih narodov so bili prisotni skozi vso našo zgodovino in bili so potrebni pogumni posamezniki in srčna skupnost, da se je slovenstvo ohranilo in se razvijalo vse do danes.

In prav ta zahodni slovenski prostor je bil še kako pomemben ravno v obdobjih, ko je prihajalo do pomembnih prebojev za ohranitev slovenstva. Če začnemo že pri Trubarju – če se ne bi prav v Trstu pri škofu Bonomu navzel protestantskih idej, je vprašanje, ali bi imeli na Slovenskem reformacijo. In če ga ne bi k prevajanju Svetega pisma v slovenščino spodbudil nekdanji koprski škof, Koprčan Peter Pavel Vergerij, slovenski prevod najbrž ne bi bil med prvimi prevodi Biblije v različne svetovne jezike. Po zatišju v času protireformacije, ki je prinesla načrtno brisanje protestantske dediščine, a na srečo v tem ni povsem uspela, pridemo do razsvetljenstva, kjer je slovenske razsvetljence k narodnoprebudnemu delovanju spodbujal in finančno podpiral Žiga Zois, rojen v Trstu in šolan v bližnjih krajih severne Italije. Razsvetljenska kulturna tradicija pa je bila seveda neobhodna podlaga tudi za nastop slovenskega pesniškega genija Franceta Prešerna.

In potem smo že v obdobju konec 19. stoletja in v začetku 20. stoletja, ko so po oblikovanju nacionalnih programov, po t. i. pomladi narodov, bili nacionalistični pritiski večjih narodov na slovensko narodno skupnost prisotni z vseh strani. In spet se je tudi ta zahodni rob slovenstva pri tem izjemno izkazal. Čitalniško gibanje se je na Slovenskem pričelo z letom 1861 prav v Trstu, tu je nastala prva čitalnica, sledile so nato še mnoge po vsem slovenskem ozemlju, tudi v Istri, kjer so se poleg narodno zavedne inteligence vanje vključevali tudi kmetje. V tem času se je oblikovalo tudi taborsko gibanje, v katerega se je s taborom v Kubedu l. 1870 vključila tudi Slovenska Istra. Tudi za Čežarje in Pobege je bilo to obdobje izjemno visoke narodne zavesti in zelo živega gospodarskega, kulturnega in družabnega življenja. Kot piše zgodovinar Salvator Žitko, so nabavno-prodajne zadruge, konsumna društva ter hranilnice in posojilnice po istrskih vaseh začele nastajati tako na pobudo Političnega društva Edinost v Trstu kot v okviru krščanskosocialnega gibanja Janeza Evangelista Kreka. Tudi v Pobegih so že l. 1895 ustanovili Posojilno in konsumno društvo, temu so sledili Kmečka hranilnica in posojilnica, kletarska zadruga Kletarstvo pri Pobegih in Konsumno društvo v Čežarjih. Pomemben dosežek tistega obdobja je bila izgradnja Narodnega doma, ki je bil svečano odprt l. 1904. Izjemno živahno je bilo tudi kulturno življenje, predvsem je bila močna pevska tradicija, naj med društvi omenim samo dve največji, to sta bila pobeško Pevsko in bralno društvo Ilirija, ustanovljeno leta 1900, in čežaransko pevsko-bralno in godbeno društvo, ki je bilo ustanovljeno osem let kasneje. O številnih kulturnih dogodkih v teh vaših krajih je izčrpno poročal tržaški časopis Edinost, ki je sočasno zelo natančno pisal tudi o Cankarjevih predavanjih tržaškemu delavstvu. Ivan Cankar je namreč od leta 1907 pa vse do leta 1918, torej skoraj vse do svoje smrti, zelo rad prihajal v Trst in predaval tamkajšnjim Slovencem.

In tu smo pri naslednjem vrhu slovenske kulture, ki mu je botroval tudi stik s slovenskim zahodnim kulturnim prostorom. Cankarjeva življenjska izkušnja vrhniškega klanca je namreč dobila pomemben okvir z njegovim življenjem v dunajskem delavskem okrožju in s srečevanji s slovenskimi tržaškimi delavci. Gotovo je Ivan Cankar zmožal tako začutiti ter kritično in verodostojno opisati slovenski značaj prav zato, ker si je ta pogled oblikoval tudi od zunaj, tudi z obrobja. Bil je pravi borec za slovenstvo, razumel je pomen vseslovenske povezanosti, celotnega slovenskega kulturnega prostora; v prvem tržaškem predavanju "Slovensko ljudstvo in slovenska kultura", ki ga je imel za Ljudski oder v Trstu 24. in 25. aprila 1907, je zahteval slovensko avtonomijo "za vso Slovenijo od Adrije do Drave"!

V istem predavanju je izpostavil tudi, da kulture ne smemo razumeti samo kot umetnost, ta je le zunanji izraz kulture, temveč kot celotno življenje neke narodne oz. kulturne skupnosti, ki se kaže v njegovi bogati zgodovini. Naj navedem njegove besede:

»Literatura, umetnost, znanost — to je le zunanji izraz, je le dokument narodove kulture, je dokument narodovega duševnega in materialnega blagostanja. Naša slovenska kultura, kakor je na današnji stopnji, je rezultat vsega našega duševnega in materialnega dela od začetka zavednega narodovega življenja do danes. — Zgodovina narodove kulture in zgodovina naroda samega je zgodovina njegovega političnega, družabnega in gospodarskega razvoja.«

Zanimivo pa je, kako tesno je Cankar pojmovanje kulture povezal s svobodo. Tako po eni strani ugotavlja, da:

»Še pred nedavnim časom je bilo sploh nespametno govoriti o slovenski narodni kulturi. Zgodovina slovenskega naroda je zgodovina tlačana, hlapca, ki je služil na vekov veke in ki se je tako korenito navadil služiti, da mu je prešlo suženjstvo v mesó in kri.«

Na drugi strani pa trdi, da vse trpljenje, izhajajoče iz narodovega suženjstva, ni bilo zaman, da se prav iz te mlake, iz dna rojevata upor in svoboda, in pravi:

»Vsaka ped svobode, ki si jo pribori ljudstvo, je korak naprej v kulturi.«

In tako so tudi vaši predniki, dragi Pobežani in Čezarani, zmogli narediti ta korak naprej za ohranitev slovenske kulture. Ko je v živahno narodnoprebudno obdobje zarezala najprej prva svetovna vojna, nato pa je hude rane vrezal še fašizem s svojim nasilnim poitalijančevanjem, trajajočim dolga desetletja, je morda situacija kdaj izgledala brezizhodna. Strah in nemoč sta se zalezla v hiše, vasi, mesta. A vaši ljudje so zmogli premagati strah, prepoznati nevarnost in v sebi najti pogum in odločnost za upor.

In tako je bilo tudi pri osamosvajanju Slovenije in tako je tudi danes. Kot vedno je tudi danes vse v strahu in pogumu, žrtvi in napadalcu, cincanju in odloč(e)nosti, zagledanosti v preteklost ali pogledu naprej. Žal pa se včasih zgodi, da se strah pokaže kot navidezen pogum, nekdo, ki se proglašja za žrtev, se prelevi v napadalca, cincanje se skriva za najbolj odločne besede in ukrepe, prihodnost pa je eno samo ponavljanje zgodovinskih napak. To je pravzaprav vse človeško in do določene mere lahko take procese razumemo. Pa vendar je za plemenito, človeka vredno prihodnost pomembno, da pridemo do verodostojne družbene slike in pristne osebne držbe. Kako torej izstopiti iz tega zaprtega kroga menjujočih se vlog žrtve in napadalca? Ni težko, a obenem najtežje: prisluhniti je treba pozorno sebi in drugim, prisluhniti najgloblji

govorici lastne in drugih skupnosti, natančno in poglobljeno prisluhniti zgodovinskemu spominu in izluščiti bistveno, ki se lahko skriva v najmanjših detajlih. Kajti brez spomina ne obstajamo, niti kot posamezniki niti kot skupnost. Zato je pomembno, da zgodovino razumemo in se z njo soočimo. Soočimo z vsemi padci in vzponi, svoje in drugih skupnosti, družbenih skupin, političnih in idejnih usmeritev, priznamo svoje napake in uspehe drugih in presežemo zgodovinske vozle, ki nas vlečejo nazaj, namesto da bi bila zgodovina tista trdna opora za nadaljnji razvoj slovenske družbe. To je še posebej pomembno tudi v takšnih prostorih kulturnega stika, kot je naš obmejni slovensko-hrvaško-italijanski prostor. Takšna odprtost, pretočnost prostora na stiku med slovanskimi in romanskimi kulturami je v zgodovini, kot smo videli, predstavljala pomemben vir idej in poguma, tedaj ko smo znali razvezati kritične vozle kdaj zelo krute zgodovine.

In tu vam moram, dragi Čezarani in Pobežani, ponovno čestitati. Tako za ves pogum vaših prednikov kot za vašo neizmerno skrb za ohranjanje zgodovinskega spomina. Ta se kaže v skrbi za vaš narodni dom z bogato zgodovino in v tudi danes bogatem gospodarskem, društvenem in kulturnem življenju, nenazadnje tudi v organizaciji tradicionalnih slovesnosti, kot je današnja. Potem ko sem dobila v roke vaš zbornik "Čezarji in Pobegi – včeraj, danes, jutri" in ga očarana prebrala, sem prepričana v eno: kdor zmore tako natančno, s tako zavzetostjo in ljubeznijo popisati zgodovino in sedanost svojega kraja, bo zmožel ta odnos prenesti tudi na mlajše generacije. Kajti tudi mladi ljudje se slej ko prej zavedo, da modrost pride s spominom, in če imajo takšen zgled pri svojih starših in nonotih, se za njihovo modrost ni bati. In tako tudi ne za svobodno prihodnost vaših krajev in vse Slovenije. Zato Pobegi in Čezarji, hvala in iskrene čestitke ob vašem krajevnem prazniku!

Dr. Vesna Mikolič, krajevni praznik KS Pobegi – Čezarji, 5. 10. 2019